

*Бойтор В.Ю.,
Ужгородський державний університет*

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ

З історії розвитку спілкування як категорії психології відомо, що тільки в 70-х роках воно почало розглядатись як самостійна галузь психологічного дослідження. В цей період уже визначається предмет дослідження спілкування, його взаємозв'язок з діяльністю, віднесення до базових категорій психологічної науки.

Спілкування складалося в процесі спільної діяльності, де спочатку відіграло допоміжну роль: супроводжувало й обслуговувало певні дії. З ускладненням діяльності спілкування набуває відносної самостійності, починає виконувати функцію передачі наступним поколінням форм культури суспільного досвіду. В онтогенезі спілкування також поступово стає особливою діяльністю.

Особливістю спілкування є те, що воно знаходиться в нерозривному зв'язку з діяльністю. А діяльність є головним середовищем і необхідною умовою виникнення й розвитку контактів між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності.

З цього приводу психологи Російської федерації — А.А. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський та інші пишуть, що діяльність — це частина, аспект спілкування, а спілкування — це частина, аспект діяльності. А разом вони створюють єдність у всіх випадках. По суті,

важко знайти такі психічні явища, властивості людини, які так чи інакше не були б включені в процес спілкування. Лише в спілкуванні, нерозривно пов'язаному з діяльністю, індивід оволодіває досвідом, лише в діяльності і в спілкуванні відбувається розвиток та формування особистості.

Таким чином, спілкування — це один із видів діяльності, який являє собою багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами один одного [5; 210]. Воно має вже свою історію, це історична категорія.

Але слід відзначити, що далеко не всі психологи України (В.С. Лозниця, П.А. М'ясоїд та ін.), а також зарубіжні автори відносять спілкування до основних видів діяльності. Вони вважають, що спілкування може виконувати якийсь один аспект, і контакт між людьми зводиться до обміну інформацією, чи до взаємодії, або до прийому міжособистісної перцепції [6; 33]. З цього приводу В.С. Лозниця пише: "На мій погляд, спілкування може бути не тільки "супроводжуваним" психологічним феноменом у процесі групової діяльності, а й виступає в ролі власне діяльності" [6; 33].

Отже, спілкування розглядається як плановий процес розвитку контактів між людьми, викликаний потребами спільної діяльності. Воно включає в себе:

- обмін інформацією між учасниками;
- взаємодію тих, хто спілкується;
- сприймання партнерами один одного.

Тобто, в єдиному процесі спілкування виділяють три сторони:

- комунікативну (передача інформації);
- інтерактивну (взаємодія);
- перцептивну (взаємосприймання).

Відомо, що діяльність може бути як зовнішньою, так і внутрішньою. Перехід від зовнішньої діяльності до внутрішньої відбувається завдяки інтеріоризації. Цей процес протікає поетапно:

- безпосередній контакт з об'єктом;

- супроводження голосовим мовленням;
- перехід від зовнішнього мовлення до внутрішнього;
- внутрішнє мовлення, наявність розумової дії.

Зовнішня діяльність пов'язана з явищами екстеріоризації. Слід відзначити, що явища інтеріоризації і екстеріоризації міцно пов'язані з спілкуванням і мають практичне значення особливо при розвитку та формуванні особистості, при віковій періодизації. Багатофункціональність і самостійність спілкування як психологічного феномена розглянемо на прикладі педагогічного спілкування.

Рис. 1. Види спілкування

З рис. 1 видно, що при спілкуванні можливий перехід від комунікації до власне діяльності, що спілкування може бути як “супроводжувачим” засобом, так і власне діяльністю, особливо це має місце у педагогічному спілкуванні і віковій періодизації.

Для визначення статусу спілкування як психологічної категорії розглянемо його в концептуально-психологічній формі. Отже, спілкування це:

- духовна потреба особистості як суспільної істоти;
- соціальне явище, яке відбувається в середовищі людей;
- спілкування між людьми має місце при передаванні знань, досвіду, формуванні умінь та навичок, особливо комунікативних;
- соціальний досвід спілкування виявляється у змісті інформації (знання, способи діяльності), у засобах (комунікація).

Структура спілкування та його зміст — це складний процес, в якому виділяють три аспекти: комунікативний, інтерактивний і перцептивних [5; 214] (рис.2).

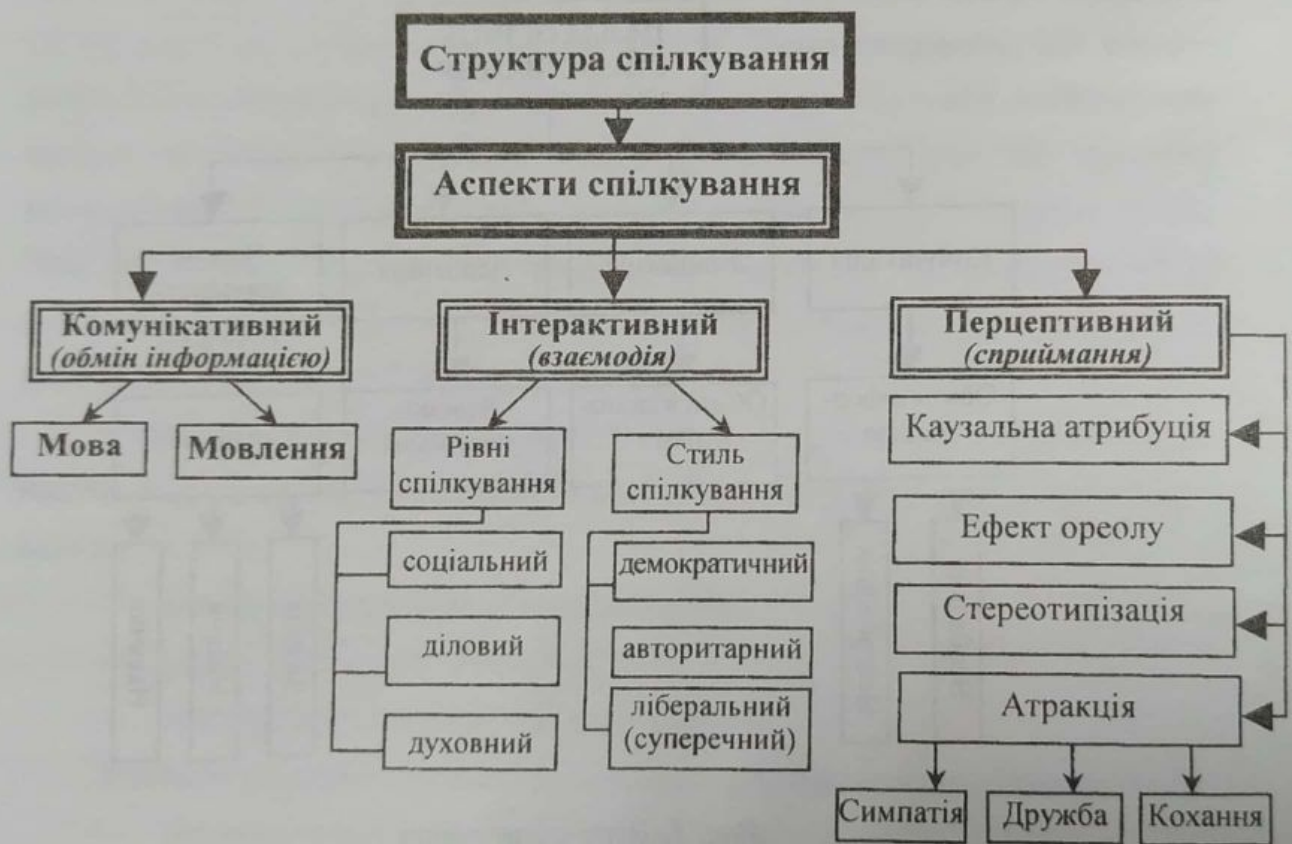

Рис. 2. Структура (будова) спілкування

Передавання інформації в процесі спілкування забезпечується за допомогою вербального (мови, мовлення) як головного, специфічного

людського знаряддя спілкування, а також невербальними засобами, що зображено на рис. 3.

1) Основні функції спілкування:

- вербальної комунікації:
- комунікативна;
- інтерактивна;
- перцептивна.

2) невербальної комунікації:

- доповнення мови;
- заміна мови;
- репрезентація емоційних станів партнерів.

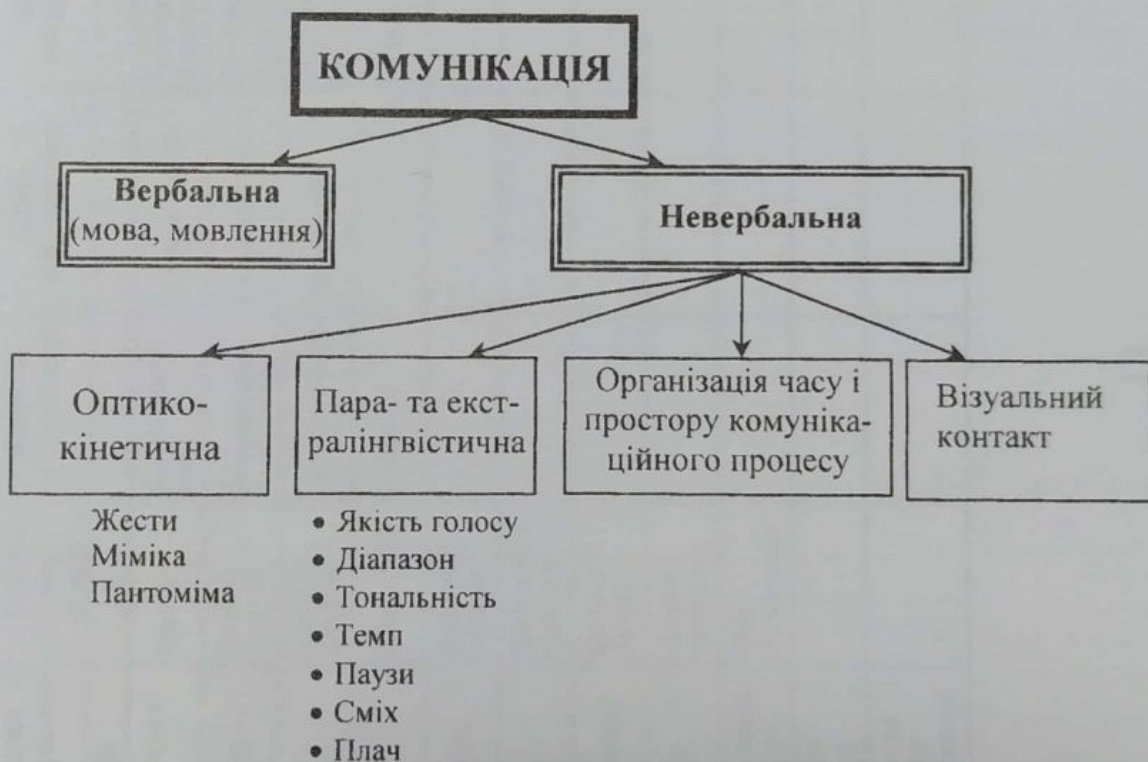
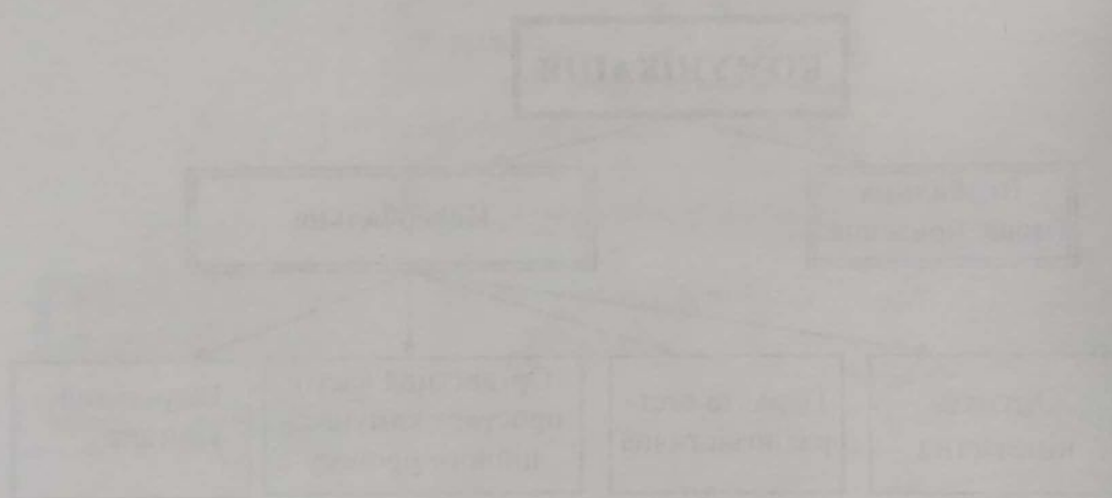

Рис. 3. Графічне зображення комунікативного спілкування [9; С.39].

Отже, *спілкування* — це така психологічна категорія, яка може бути і як самостійним видом діяльності, і як засобом взаємодії партнерів при конкретній діяльності. Спілкування характеризується певною структурою, змістом, стилем та аспектами. Воно здійснюється поетапно, має

види, різновиди, засоби, виконує такі домінуючі функції, як комунікативну, інтерактивну та перцептивну. Все це детально відбито у феноменології (табл. 1).

Для викладача особливого значення набуває вербальне та невербальне спілкування. А при вивченні деяких дисциплін, зокрема іноземної мови, комп'ютерної техніки, невербальне спілкування стає домінуючим. Слід відзначити, що велике практичне значення при спілкуванні мають невербальні реакції та поради. Уміння слухати, спостерігати має першочергове значення у спілкуванні, особливо вчителя, викладача, правознавця, тобто людей гуманної благородної професії.

Таблиця 1

Феноменологія спілкування

№ п/п	Спілкування це:	Функції та аспекти спілкування	Будова спілкування	Зміст спілкування	Аспекти спілкування	Стилі спілкування	Види спілкування	Різновиди спілкування	Засоби спілкування	Форми спілкування
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Психологічна категорія	Комунікативна	Види спілкування	Знання	Комунікативний	Демократичний	За характером діяльності	Групове	Вербальні	Діалогічна
2	Контакт між людьми	Інтерактивна	Аспекти	Уміння, навички	Інтерактивний	Авторитарний	За стилем спілкування	За тривалістю	Невербальні	Мікрогрупова
3	Обмін інформацією	Перцептивна	Стилі	Задачі, завдання	Перцептивний	Ліберальний	За характером завдань	За включеністю	Змішані	Групова
4	Вид діяльності	Контактна	Етапи	Відношення	Змішаний		Педагогічне	За завершеністю		Колективна
5	Історична категорія	Інформаційний обмін	Різновиди	Взаємовідношення						Змішана (комплексна)
6	Духовна потреба	Спонування	Засоби	Особливості партнера						
7	Соціальне явище	Розуміння	Комунікація	Зовнішній вигляд						
8	Умова розвитку особистості	Емоційне збудження	Функції	Манери поведінки						
9		Координація	Функціональні аспекти	Тема спілкування						
10		Відносини	Способи прийому							
11		Вияв впливу	Засоби підвищення ефективності							

Феноменологія спілкування

Продовження таблиці 1

№ п/п	Рівні спілкування	Етапи спілкування	Види комунікації	Ф-ції, реакції невербальних комунікацій	Процес передачі інформації	Соціально-психологічний тренінг	Підвищення ефективності спілкування	Фактори, що впливають на спілкування	Поради за Д. Карнегі	Примітка
1	Соціальний	Встановлення контакту	Вербальний	Договорення мови	Інганія	Довірливі контакти	Наслідкування	Невміння розрізняти ситуації	Мовчання — це ще не увага	
2	Духовний	Орієнтація в ситуації	Невербальний	Заміна мови	Суть	Стиль спілкування	Переконання	Попередні установки	Слухайте уважно	
3	Діловий	Обговорення питань	Комплексний	Репрезентації станів	Кодування	Аспекти спілкування	Навіювання	Стереотипи	Не перебивайте	
4		Прийняття рішення		Міміка, жести	Текст	Вікові особливості	Психічне зараження	Вплив першого враження	Не поспішайте з висновками	
5		Вихід із контакту		Хола	Декодування	Індивідуальні особливості	Атракція-прійоми		Не запитуйте багато	
6		Резюме		Потирик руки		Професійна етика	"Гм" я власне"		Не радьте, коли не просять	
7							"Дзеркало відносин"		Не говоріть, що розумію	
8							"Золоті слова"		Ваші почуття.	
9							"Особисте життя"			
10							"Терплячий слухач"			
11							Симпатія, дружба, кохання			

Література

1. Бондарчук Е.Н., Бондарчук Л.И. Основы психологии и педагогики. Курс лекций. — К.: МАУП, 1999. — 168 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — С. 317.
3. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии. — М.: Юристъ, 1996. — С. 65.
4. Общая психология. Курс лекцій / Сост. Е.И. Рогов. — М.: Владос, 1995. — С. 160.
5. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник — К.: Вища школа, 1998. — С. 210.
6. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник. — К.: "ЕксОБ", 1999. — С. 24.
7. Общая психология: Учебное пособие / В.В. Богословский. — М.: Просвещение, 1981. — С. 109–130.
8. Основи загальної психології / За ред. С.Д. Максименка. — К.: НПЦ "Перспектива", 1998. — С. 70.
9. Основи педагогіки та психології. Опорний конспект лекцій. — К.: Видавничий центр КДТЕУ, 1998. — С. 38–41.
10. Карнеги Д. Как преобрести друзей и оказывать влияние на людей. — К., 1989.